

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Martin N. Hansen: To kærlighedsviser

Johan Redlef Volquardsen: Døtgebøl - en gammel slægtsgård

Jens Bladt: Tre brødre drog til Kegnæs

Th. Kaufmann: Hjælpekassen af december 1918

Hjælpekassen under en anden synsvinkel

Tyrstrup præstegårdslade bevarer

Sagt og skrevet

Boganmeldelser

OKTOBER

10 · 1968

44. ÅRGANG

VEJLEDENDE KURSUS I SLÆGTSHISTORISK ARBEJDE

arrangeres af Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med A.O.F, F.O.F. og L.O.F.

Leder: arkivar, cand. mag. H. Kargaard Thomsen.

Mødested: Landsarkivets læsesal, Haderslevvej 45, Åbenrå.

Påbegyndes 23. oktober 1968. Mødedag bliver hveranden onsdag. Tilmelding: snarest belejligt til Historisk Samfunds kontor, Landsarkivet, telefon (046) 2 46 83.

Under forudsætning af fornøden tilslutning kan evt. arrangeres kursus for viderekomne.

Henvendelse sammesteds.

tal med en
HAFNIAMAND
om Deres
forsikringer

den sikre havn

HAFNIA
FORSIKRING

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster årlig 22,50 kr. incl. MOMS og gratis tilsendt. Abonnement og enkeltnumre (2,00 kroner stykket plus MOMS og porto, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, tlf. (046) 2 46 83 eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis på anmodning.

Fra Almsted til Fynshav går vejen gennem det idylliske alsiske landskab. Billedet er fra Fynshav med udsigt over Lillebælt og med Fyn i baggrunden.

To kærlighedsviser af Martin N. Hansen

Jeg vil tro, at sommervisen, *Glaj, som skull en mød' sin kjærest* – er den af mine viser, der synges oftest på Als. Men det er naturligvis kun en formodning. Den blev ikke skrevet en sommerdag på Als, men på vej til mit arbejde her i Odense nynnede jeg den frem en sur vinterdag med sne og sjap. Det var under besættelsen enten i 1942 eller 43. Men jeg må vel have haft en drøm om sol og sommer i sindet, og jeg kom glad hjem og fik den skrevet ned.

Det var på et tidspunkt, da jeg gerne ville skrive viser og sange, og da jeg fandt, at den første linie passede til rytmen i *Fjäriln vingad syns på Haga*, fik mine strofer samme form. Det er jo en festlig melodi, og jeg forstår godt, folk synes om den. Kort efter at visen fremkom i min digtsamling, *Med en Blomm i e hat*, 1943, skrev Hakon Elmer i Sønderborg en fortrinlig melodi til den, hvor man tydeligt kan mærke den slentrende gang en tidlig sommermorgen på vejen fra Almsted ned til Fynshav. Den er trykt i *Alsisk Kalender* 1967.

Men selv om jeg har nynet visen frem til Bellmans festlige melodi, vil der altid være en smule forskel på de forskellige ords betoning. Det gælder her særligt det første ord: glaj. Det var Aage Lund straks klar over, og han fik mig for år tilbage til at indtale den på bånd, så han havde den ved hånden, hvis det en dag kom over ham at skrive en melodi til den. Det skete i sommer, og jeg synes selv, at han har ramt visens lyse tone og betoningen usædvanlig godt.

Aage Lund har også skrevet melodien til: *Kom kun å tøj di keys* –. Den står i samlingen: *Den hjemle Blæst*, 1958, og er nok skrevet samme år, for det er ofte hændt mig, at de bedste viser kom til i sidste øjeblik, når en samling skulle ud. Da var jeg 65 år og skulle vel ikke skrive kærlighedsviser, men det har andre end jeg gjort i en endnu højere alder.

Visen er ganske vist åbenhjertig, og pigen lægger ikke skjul på sine følelser, men der er intet lummert i hendes tanker, hun er ærlig og forelsket, det er det alt afgørende, og så kan alt siges.

Emnet er ældgammelt, og i de brudstykker, der er bevaret af Sapfo, lader hun den ventende pige sige i Thøger Larsens oversættelse:

Nu er både månens skive
og de syv plejader nede,
det er midnat, tiden iler,
og jeg ligger her alene.

Glaj, som skull' en mød' sin kjærest

Glaj, som skull' en mød' sin kjærest
og hå kåst den sjel samm' dav,
kån en go en mornstund tidle
nenn fro Almstej til Fynshav.
Der er sang i åll' e dighe,
en kån sier e skov og strænd
og e suel, der langsomt kømme
op bagg Lyø som en brænd..

Ingen vunn og ingen hæstrav,
der er kun min egen skridt,
og di kån, så tit æ lytte,
o e vejgånt dæmpes lidt.
Æ kån sto, så tit æ lyste,
der er still' om åll' e hus',
kun en enkelt snepp kam fløjend
nenn og lånded' i e mus'.

Såndt en mornstund var det tidle
æ fuld Kjesten hjem fro gild.
Tænk om æ egnn kunn mød' hind
liså ung og glaj og mild.
Lad mæ go her liså lykkle
og så leet eno en gang,
som da ålt det villest vint voss
og e dav' var lyss og lang'.

Som e suel den langsomt stigghe,
vil e stilhed haste vig'.
Er der karl' e dav, der følle,
da hold rigte åv jer' pig'..
Der er sang i åll' e dighe,
og e hyld stæ fint i blåst –
det er lisom ålt er færre
og skal snart a stej til kåst!

Glej, som skull en mød' sin kjærest

Aage Lund

Glej, som skull en mød' sin kjærest og hå kâst den
kân en go en mornstund tidle nenn fro Almstej

sjel-samm dav, til Fynshav. Der er sang i åll' e dighe,

en kân sier . . c skov og strâend og e suel, der

langsomt kømme op bagg Lyø som en brâend.

Kom kun å tæj di kys

Aage Lund

The musical score is written in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of three systems. The first system shows the piano introduction. The second system contains the first line of lyrics: 'Kom kun å tæj di kys, do gjenn vil hå,'. The third system contains the second line of lyrics: 'så skal æ hvisk' dig still', hvor gjenn do må.' The piano accompaniment features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes in the right hand and a simple bass line in the left hand.

Kom kun og tæj di kys,
do gjenn vil hå,
så skal æ hvisk' dig still,
hvor gjenn do må.

Fovl' må vel dæmp' dæt hjart
med trilili,
ja, for det sjelensamm
gör vi, vi, vi –

Tænk, om en var en fovl
og frit kunn slyng'
hiele sin glæj i sky
og syng', syng', syng' –

Tys, tys, vær still! Mit hjart
er ved å spring',
men æ må go og lad'
som ingen ting.

Fovl' må vel dæmp' dæt hjart med tri - li - li,

ja, for det sjel-en-samm' gör vi, vi, vi.

I 4. strofe nynnens første halvdel.

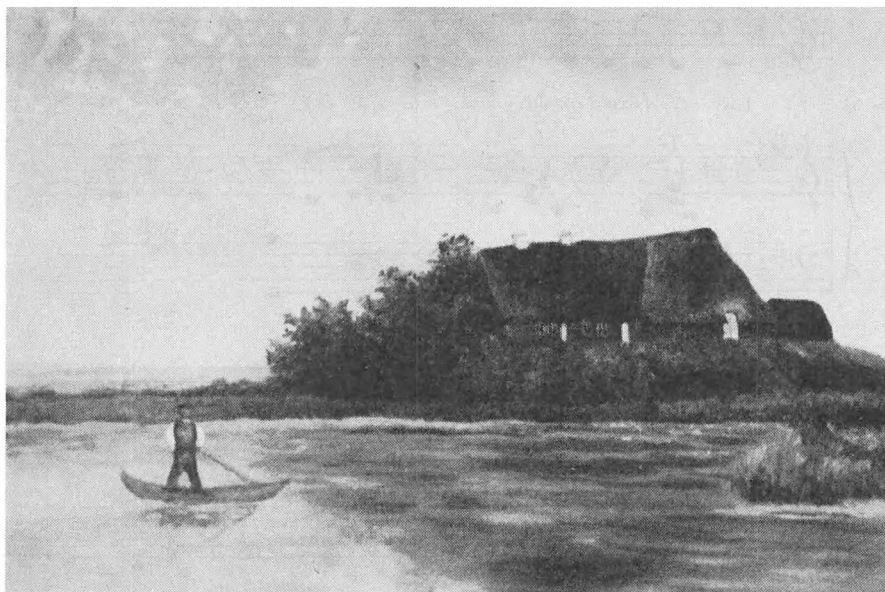
Kæreste, med det lyv
i hegn og krat,
hvondt skal en vel kunn sov'
en juninat?

Jenn er en itt sig sjel,
å nej, nej, nej!
Ålt vil æ diel' og nyd'
med dig, dig, dig!

Kom snart og tæg di kys,
do gjenn vil hå,
så skal æ hvisk' dig still,
hvor gjenn do må!

Martin N. Hansen

Maleri af Døtgebøl før branden i 1911. Laden var bygget i 1680, mens selve beboelseshuset var opført omkring 1766.

DØTGEBØL - en gammel slægtsgård ved grænselandets vestkyst

Overdige greve Johan Redlef Volquardsen, Tetenbøl, skriver om sin slægt og om Døtgebøl, den store marskgård, som har været i familiens eje gennem mange århundreder.

En halv snes kilometer sydvest for Tønder ligger der ved landsbyen Rosenkrans et højt værft, som gården Døtgebøl er opført på. Navnet har ikke frisisk klang, men stammer vel snarere fra dansk lige som godset Dyttebøl i Angel. Om der i hin tid, da de adelige familier ved østkysten og i Angel ejede jord i marsken, bestod en forbindelse mellem Dyttebøl og Døtgebøl, har jeg ikke kunnet fastslå.

Vi ved, at Døtgebøl efter 1624 ejedes af Gottber Petersen, som var indblandet i et fememord.¹ 1665 levede Broder Gottbers der som bonde. Hans datter Kristine gifter sig omtrent 1704 med rådmand Johan Jensen fra Rudbøl; de efterlader sig talrige børn, og efter Johan Jensens død overgår

1. Ein Mordfall aus der Wiedingharde. Die Heimat 1964, side 94.

Catharine Marie Knudsen
(*Tine Mosst*), f. *Volquardsen*.
1793–1864.

ejendommen til sønnen Jens Johansen (1712–70). Denne gifter sig 1742 med Ester Todsen fra Ringsvarf ved Aventoft og giver senere gården til sin svigersøn Jens Boysen fra Braderup. 1764 skænker han 500 Rbdl. til Aventoft kirke. Jens Boysen har imidlertid ikke boet på gården, som snart ved en arvedeling gik til min tipoldefader Ebbe Volquardsen fra Storehallig (1744–1813).

Ebbe Volquardsen byggede på Døtgebøl et nyt rummeligt stuehus i en smukt anlagt have ved søen. Fem børn fødes i hans ægteskab med Anna Margrethe Paysen fra Diedersbøl (Viddingherred).

1). Ingeborg, gift med købmand Hans Feddersen fra Højer.

2). Atge Paysen Volquardsen. Han døde 1849 som gæstgiver i Rudbøl; hans hustru var Anna Ohlsen fra Fiskerhus-Mølle.

3). Nicolai, ægter 1809 i Gamle Christian-Albrechtskog Helene Lorenzen fra Løvenhof.

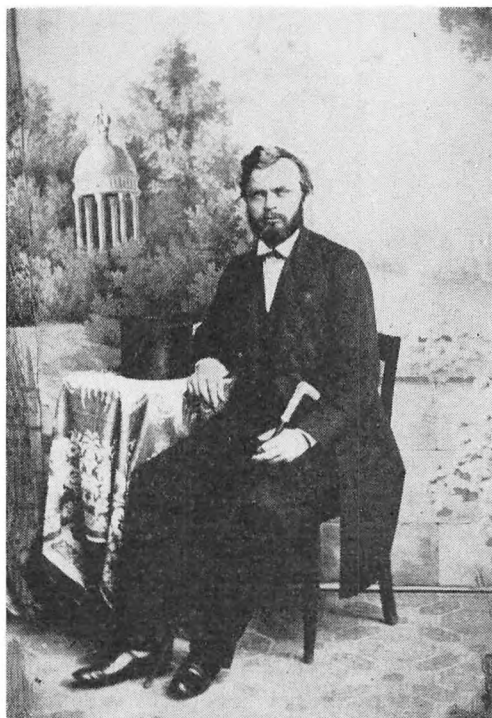
4). Catharine (den senere »Tine Most«). Hun gifter sig to gange: 1. Knud Petersen Knudsen fra Gaden ved Højer, og 2. 1838 med Thomas Jacob Petersen fra Ringsvarft (Aventoft). Ejendommen tilhører i dag arvingerne efter Sønnich Dethlefsen ved Gaden.

5). Bendix Heseler Volquardsen, 1788–1851, min oldefar og senere gårdejer på Døtgebøl, var gift to gange, første gang med Margaretha

Fedderson fra Højer, som døde efter et år. Andet ægteskab blev indgået 1816 med Anna Amalie Carstensen fra Højer. De ni børn, hvoraf et døde tidligt, fik en god opdragelse på det økonomisk vel funderede Døtgebøl. De lærte landbrug derhjemme og blev senere yderligere uddannet på højere skoler. Disse børn voksede op i en særlig tid med økonomiske kriser og den overalt gærende frihedstrang, der bredte sig efter den franske revolution med ateisme og sociale omvæltninger i sit følge. Alle disse rørelser fandt stærk genklang i den opvakte børneskare på Døtgebøl og gav anledning til diskussioner, når brødrene i ferien var hjemme fra latinskolen i Flensborg. Hertil kom senere de politiske modsætninger i vor hjemstavn (1848), der skabte spaltninger i familierne. Således lod sønnen Carsten Redlef, der på den tid studerede i Kiel (filologi), sig mod faderens vilje overtale til at deltage i kampen ved Bov sammen med andre frivillige studenter. Efter nederlaget kom han en mørk nat ad skjulte veje syg hjem til Døtgebøl og bad om ly. Faderen gav ham husly nogle dage, for at han kunne komme sig lidt, men så måtte han forlade fædrenegård og hjemstavn og rejse til Erlangen, fordi faderen ellers ville have fået vanskeligheder med myndighederne. Carsten Redlef blev senere dr. phil. og lærer ved domskolen i Slesvig; han skrev flere betydelige værker om Platon, Sokrates og Ødipus, som endnu benyttes ved universiteterne.

*Dr. phil. Carsten Redlef
Volquardsen.
Født 1824 på Døtgebøl,
død 1879 i Slesvig.*

Hvordan nu skæbnen styrer, ser vi i modsat fald, nemlig ægteskabet 1841 mellem Bendix Heselers ældste datter Christiane Margrethe med gårdejer Christian Mathiesen (1807–65) fra Randerup. Han var søn af kniplingshandleren Fedder Mathiesen (født 1769 i Gjerup) og Bodil Chrestensdatter (født i Visby 1775). Ægteparret fik ti børn, der bortset fra den yngste datter hævdede sig som landmænd ved vor slesvigske vestkyst. I deres talrige efterkommeres årer løber den dag i dag en del Volquardsen-blod. Efter 1864 blev deres kærlighed og troskab til hjemstavnen en tung byrde for dem. Endog arrestationer og indespærring i prøjsiske fængsler måtte nogle af dem døje efter første verdenskrigs udbrud. Sønnen Anton Mathiesen vendte ikke tilbage fra fængselsopholdet, men døde under fan-genskabet i Neumünster i 1917.

Datteren Marie Volquardsen (født 1823) giftede sig med Christian Petersen Høg, gårdejer på Vestergården i Sønderløgum. De havde ingen børn. Broderen Christian Sibbern Volquardsen (født 1829) var godt begavet. Han udmærkede sig for eksempel som mester i skakspil. Han ville ikke studere, men blev møller og byggede vindmøllen på Fegetasch (Nykirke). 1856 giftede han sig i Snabek (Als) med Anna Sophie Jakobsen. Deres efterkommere bor endnu i Viddingherred.

Den næstældste datter Christine Marie, født 1819, giftede sig med

*Christine Marie
Vinding,
f. Volquardsen.
1819-1884.*

gårdejeren Andreas Vinding på Villegård ved Møgeltønder. Han var søn af provst Vinding fra Møgeltønder. Senere drog de til Haved ved Rejsby, hvor de fik seks børn, hvis efterkommere i dag bor spredt over hele Danmark. Denne generations medlemmer står endnu i forbindelse med hinanden og besøger hinanden, når lejligheden bydes. Således var jeg inviteret til Frederiksdal på Lolland hos godsejer cand. phil. Niels Johnsen Krabbe, et barnebarns barn af Christine Marie Volquardsen fra Døtgebøl.

Den næste i rækken var Ingvert Friedrich (født 1834), der blev gift med Cæcilie Paulsen fra Frydendal ved Løgumkloster; deres børn slog sig ned længere sydpå. Et af deres børn, Friedrich Volquardsen, studerede matematik og blev landmåler. Efter 1866 måtte han i prøjsisk statstjeneste foretage opmålinger i de ny erhvervede dele af Schlesien. Men snart føler han sig draget tilbage til sin hjemstavn; han bliver katasterdirektør i Tønder og senere i Husum. Hans kærlighed til landbruget får ham til at købe land i Viddingherred. Han havde seks børn, der med undtagelse af den yngste studerer matematik, »frisernes idealfag«. To døtre studerer kunst og bor senere i München. Den ene, Dora Volquardsen, ægtede den kendte karikaturtegner ved bladet »Simplicissimus«, Karl Arnold.

Nu kommer vi til de søskende, som blev landmænd i hjemstavnen. Ebbe Volquardsen, født 1827, giftede sig med Otilie Feddersen fra Højer og arvede slægtsgården Døtgebøl; hans efterkommere lever der endnu i dag. Den yngste søn Johan Redlef Volquardsen, født 1832, min bedstefader, var stærkt optaget af landbruget. Han var en af de første elever på den nylig grundlagte landbrugsskole i Kappel ved Slien. Sin soldatertid aftjente han i København ved hestgarden, i modsætning til sin fader Bendix Heseler Volquardsen, der 1813 lod en lejet stedfortræder tjene for sig. En officiel kontrakt fortæller herom. Stedfortræderen var underofficer Hans Dethlefsen fra Faretoft, der fik 533,32 Rbd. i sølv for de to års tjeneste.

Johan Redlef Volquardsen giftede sig med Ingeborg Sønnichsen fra Højer. Han købte den gamle slægtsgård Diedersbøl og har i dag 31 børne-

Det nye Døtgebøl opført efter branden i 1911.

børn og 51 børnebørnsbørn, der næsten alle er landmænd i den nærmeste omegn.

Livet på gården Døtgebøl var for hundrede år siden endnu præget af færdselen på vandvejene og af fiskeri, og dens beboere var meget dygtige bådførere. Således fik min bedstefader under krigen 1864 sammen med flere andre naboer ordre til at stille med en båd for at sætte de østrigske tropper fra Viddingherred over til de nordfrisiske øer, som blev forsvaret af kaptajn Hammer. For dette fik han en østrigsk orden overrakt af oberst Schiedlach på Tønder amtshus.

Marskgårdenes beboere mærkede ikke meget til den urolige tid fra 1848 og fremover. De var simpelt hen slesvigere, politik interesserede dem ikke, og deres sprog var sønderjysk, det sprog, som også altid var blevet talt på Døtgebøl.

Den selskabelige omgang med naboerne på Storehallig, Damhusum, Hylltoft (familien Momsens stamgård, som historikeren professor Theodor Momsen stammer fra), Merlingmark (maleren Emil Noldes bedsteforældre boede her), gik om vinteren for sig i både eller på skjøtter, når der var is.

Dengang – det var før afvandings tider – kunne man fra det højt beliggende værft glæde sig over udsigten ned over Vidåen. På stille sommeraftner gled den ene båd efter den anden forbi; alle var de højt læssede med hø, resultatet af en lang, varm dags arbejde. Hustruen og børnene lå i høet, bag i båden stod husfaderen, magre skæggede mandfolk i blå lærredsbukser, som under sejladsen spøjte med hinanden.

Langsomt glidende forsvandt de under vindebroen ved Verlath og styrede mod deres hjemstavn i Rosenkrans og Rudbøl. I dag har asfaltveje, traktorer og lastvogne ødelagt denne skønne idyl.

Johan Redlef Volquardsen

Tre brødre drog til Kegnæs

I Sønderjysk Månedsskrift 1964, side 262, skrev lokalhistorikeren, fhv. gårdejer og sognerådsformand Jens Bladt, Kongs-hoved, Kegnæs, en artikel om det gamle Kegnæs og sognets særlige struktur, hvor blandt andet indvandringen efter ud-stykningen i slutningen af 1700-tallet kom til at betyde en særegen befolkningssammensætning. Her fortæller han om tre alsiske brødre, der drog til Kegnæs med lidt anden baggrund.

I disse år er det omkring 200 år siden, at der i Majbøl på Als blev født 3 drenge, som alle senere hen kom til at indtage betydelige stillinger i vort sogn, Kegnæs på Als.

Enken efter Chr. Christensen Lykkemand på Lykkegaard i Majbøl (nu Vindsbjerggaard) blev i 1748 gift med Jørgen Petersen Kaad fra Lys-abild, med hvem hun fik tre sønner; de fik faderens fornavn til efternavn, som det var skik dengang, og blev kaldt Jørgensen med fornavnene Peter, Niels og Jørgen.

Provsten i Hørup var på den tid pastor Brolund, der havde været kapel-lan og siden præst på Kegnæs fra 1749–67, men han var blevet for-flyttet til Hørup, da hans svigerfader pastor Frank døde. Han blev se-ner udnævnt til provst.

En dag i året 1781 kommer præsten da ud på Lykkegaard i Majbøl og siger til Peter, som var ualmindelig kraftig: »Hør Peter, du har jo lært både at skrive og regne, ovre på Kegnæs har de en gammel degn og skole-mester. Der kunne du jo blive underlærer og senere hans efterfølger. Den gamle degn har også en datter, som du jo kunne ægte.«

Og sådan blev det; den unge Peter Jørgensen søgte audiens hos hertugen på Augustenborg, der nådigst gav ham lov til at rejse. Peter Jørgensen blev, som af præsten foreslået, gift med degnens datter og afløste i 1793 svigerfaderen som degn og lærer ved Sønderby skole. Peter Jørgensen blev en ivrig og pligttro lærer; han skrev en god håndskrift, regnede godt og havde i tilgift en kraftig stemme, så han var dygtig til at lede sangen i kirken.

I 1789 fik det unge lærerpar en datter, der blev kaldt Anne Kathrine ligesom moderen. Det er hende, der bliver mor til den senere overlærer ved domskolen i Slesvig, regnebogsforfatteren H. P. H. Grünfeld.

Ved en provstevisitats på Kegnæs i 1891, hvori den gamle overlærer Grünfeld deltog som gæst, fortalte han om livet på Kegnæs i hans bedste-

faders, degn Peter Jørgensens, tid: Meget er forandret siden da. Sæder og skikke var dengang enkle. Alle gik i hjemmegjort tøj. Nationaldragter er helt forsvundet og al slags luksus tiltager stadig. Breve og aviser blev afleveret forskellige steder, hvor de ofte blev liggende i ugevis. Det var kun præsten, degnen og min far, der holdt Hempels avis, som udkom to gange om ugen i Odense. Lærerstanden stod i enhver henseende på et lavt trin. Den var dårligt lønnet og lidet påskønnet. Mange lærere, som for eksempel Peter Jørgensen, havde uden nogen forberedelse ombyttet ploven med skolesceptret. Hans ortografi var da heller ikke bedre, end at han skrev hovedord med lille og gerningsord med stort begyndelsesbogstav. Ved kirkevisitats blev han nok budt med til middag, men han måtte sidde sammen med kuskene i borgestuen.

Man kan godt forstå, at den gode degn Peter Jørgensen har følt sig forurettet. Han var degn og lærer her fra 1793–1829, da han døde 73 år gammel. Min bedstefader har fået al sin skoleundervisning hos ham.

Den næste bror, som flyttede til sognet, hed Niels. Han blev lærer ved Bredsten skole. Efter at Nygaards udstykning var begyndt i 1766, blev det også nødvendigt at indrette en skole der, som blev taget i brug 1777. Det er nok broderen Peters held med at blive antaget som underlærer i Sønderby, der har været medvirkende til, at denne bror er kommet til den anden af sognets skoler. Også han blev gift med sin forgængers datter. Han var lærer ved Bredsten skole i tyve år, fra 1783 til 1803, da han døde 50 år gammel. Han fik sammen med sin kone ti børn, hvoraf dog de seks var dødfødte. Han efterlod sig et »hæderligt rygte«, skriver præsten i kirkebogen.

Den tredie broder, Jørgen, blev den 12. august 1785 gift på gården Forrebæk i Sønderby med pigen Anne Kirstine Rasmusdatter. Han må også have været godt begavet, da han nævnes som synsmand.

Således har da de tre brødre fra Lykkegaard i Majbøl været med til at præge udviklingen i vort sogn i årene før og efter år 1800.

Jens Bladt sen.

Som kilde er benyttet bl. andet Frederik Hansens lille skrift om overlærer Grünfeld.

Hjælpekassen af december 1918

Th. Kaufmann, Bovrup, var formand for »Hjælpekassen for Håndværkere, Næringsdrivende og Husmænd« og fortæller her Hjælpekassens historie, som han husker den. I en efterskrift kommenteres enkelte af de fremdragne begivenheder under en anden synsvinkel.

Aldrig har vel en hjælpekasse haft en mere påtrængende opgave og løst denne til større fuldkommenhed end den såkaldte »Hjælpekasse for Haandværkere, Næringsdrivende og Husmænd i Nordslesvig«. I en kortere artikel om det sønderjyske Jernfond af 1902 har redaktør Kai Edv. Larsen her i månedsskriftet for juli i år nævnt Jernfondets forhold til Hjælpekassen.

Jeg var Hjælpekassens formand og er vel det eneste nulevende medlem af dens bestyrelse. Lad mig først bemærke, at Hjælpekassen var en selvstændig institution, der ikke havde anden forbindelse med »Nordslesvigsk Kreditforening« end den, at vi på grund af de herskende forhold ved kassens oprettelse traf den ordning, at vi fik fælles lokaler og personale. Kreditforeningen havde ved våbenstilstanden i 1918 ikke andet arbejde end at modtage tilbagebetaling af udlån, idet dens debitorer på grund af forholdene, (afleveringspligt til tyskerne og ingen mulighed for at sætte ejendommene i ordentlig drift og øge besætningen) sad inde med overflod af tyske mark, hvis værdi var stærkt dalende.

Hjælpekassen havde da kun fordel i at få lokale stillet til fri rådighed, så møje og omkostninger ved at leje lokaler og personale kunne undgås.

Da vore bøger og papirer på en mærkelig måde var forsvundet, og vi kun havde håndskrevne statutter ved oprettelsen af Hjælpekassen, kan jeg idag ikke engang gengive ordlyden af kassens love, ved end ikke bestemt om kassen hed Hjælpe- eller Lånekasse, men den gik under navnet »Hjælpekasse« og såvel Refslund Poulsen i Bovlund som jeg har i vore erindringer, udgivne 1960, kaldt den for »Hjælpekassen for Håndværkere, Næringsdrivende og Husmænd«.

Årsagen til kassens oprettelse var den vanskelige stilling, som især håndværkere og mindre næringsdrivende kom i, da de efter hjemkomst fra krigens manglede både arbejde, materialer og penge. Landmændene havde penge nok, men der var ingen mening i at gemme på den stadigt faldende tyske mønt. Ved våbenstilstanden var markkursen i forhold til danske kroner omkring 60, men den sank stadigt. Håndværkere og mange andre var ikke

i stand til at optage lån i banker og sparekasser, da de ikke kunne stille den af institutterne krævede garanti. En hurtig hjælp var påkrævet, hvis ikke der skulle indtræde uro og nødtilstand i vort hjemland.

Straks efter mødet den 16. og 17. november 1918 inden for vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd drøftede H. P. Hanssen og jeg sagen, ligesom »Nordslesvigsk Kreditforening«s direktører, Refslund Poulsen og J. H. Schmidt, Vojensgård, havde drøftet problemet, idet Kreditforeningen lå inde med store beløb af mark, men ikke havde beføjelse til at udlåne disse penge til nævnte formål.

H. P. Hanssen havde straks peget på Jernfondet, der var oprettet i 1902-03, men hvis virksomhed hidtil havde været meget begrænset. Rådigheden over Jernfondet lå ved vælgerforeningen. Efter henvendelse til denne vedtog den samlede bestyrelse sammen med tilsynsrådet énstemmigt at stille Jernfondets ca. 100.000 mark som første garanti for den påtænkte hjælpe-kasse. Samtidig stillede de nordslesvigske banker og sparekasser et kontant beløb til rådighed som udlån.

Den 30. december 1918 stiftedes Hjælpekassen, og den begyndte sin virksomhed lige efter nytår. Bestyrelsen skulle efter statutterne bestå af ni medlemmer, tre valgt af De samvirkende Håndværkerforeningers bestyrelse, to af pengeinstitutterne, som havde indskudt kapital, en husmand valgt af Kreditforeningens tilsynsråd (husmændene havde dengang ingen organisation), og endelig trådte Nordslesvigs Kreditforenings tre direktører ind i bestyrelsen. Til formand for bestyrelsen valgtes jeg.

Det nævnte medlem som repræsentant for husmændene blev aldrig valgt af den grund, at der næsten ingen ansøgninger om lån indgik fra disse. For det første var der dengang kun få husmænd i Nordslesvig, og de få som fandtes var lige som de øvrige landmænd sådan stillet, at de ikke havde brug for lån.

Men des flere låneansøgninger strømmede det ind med fra håndværkere og ligestillede krigsdeltagere.

Vel ingensinde er et pengeinstitut blevet modtaget med større taknemmelighed. Vi holdt møde i bestyrelsen ugentligt, og det var store summer vi udlånte, et bevis på, at Hjælpekassen var tiltrængt.

Da sparekassedirektør Aagaard, Haderslev, blev syg og døde i årets løb, og direktør Boysen, Kreditforeningen, ligeledes blev syg, kom de bestyrelsesmedlemmer, der behandlede låneandragender, til at bestå af mig som formand, malermester Sørensen, Rødding, bagermester Høller, Haderslev, og sparekassedirektør Callø, Rødding, samt bestyrelsesmedlemmerne direktør Refslund Poulsen og J. H. Schmidt. Da Callø efterhånden fik flere hverv at røgte, udeblev han ofte, men han var et af bestyrelsens mest energiske medlemmer, som vi havde stor gavn af.

Vi mindes med glæde de mange takkeskrivelser, der efterhånden indløb,

som et bevis på den nytte, Hjælpekassen havde ydet trængende låntagere.

Jeg mindes særligt et brev fra en træskomager i Genner, der samtidigt var byens musikanter. Han bad om et beskedent lån, og Schmidt blev så rørt ved brevets oplæsning, så tårerne stod ham i øjnene. Jo, sandelig skal han have de penge, sagde han. »Vi lægger et par hundrede mark til«, foreslog han. Selvfølgelig havde vi vore tillidsmænd rundt omkring, særlig håndværkere, jeg kendte.

Egentlig havde vi sat en lånegrænse på 3.000 mark, men i visse tilfælde slog beløbet ikke til, så vi i nogle tilfælde har bevilget lånsøgeren indtil 10.000 mark, hvor det for eksempel drejede sig om etablering af ny forretning på et sted, hvor den forrige håndværker eller næringsdrivende var faldet i krigen. Allerede i februar var vore midler sluppet op, men Kreditforeningen stillede beredvilligt penge til vor rådighed som lån, idet bankerne ikke forrentede dens indskud. Man havde overflod af den stadig faldende tyske mark.

Vi androg også den nyoprettede Sønderjydske Fond om hjælp, og det skyldtes vel særligt Callø, at fondet bevilgede os et beløb på 300.000 kr., der blev stillet til vor rådighed.

Foruden de penge, der var bevilget os af de sønderjyske pengeinstitutter, havde Nordslesvigsk Kreditforening efterhånden forstrakt os med 700.000 tyske mark. Marken faldt stadig, men vi måtte jo være forberedte på tab, da vi ikke havde forlangt eller fået nogen garanti for lånene fra låntagerne.

Vi havde ikke gjort brug af Jernfondets garanti, og de 300.000 danske kroner havde vi ikke brugt af, så vi var så godt situeret som noget pengeinstitut nogen sinde har været.

Efter et halvt årstid var antallet af lånebegæringer stilnet betydeligt af, og ved genforeningen kunne vi melde, at vor opgave var løst. Da som sagt vore bøger og papirer er forsvundne, har jeg ikke rede på størrelsen af vore udlån, men jeg anslår det til en million mark. Dette skøn skal nok passe.

Værdien af den tyske mark var dalet meget stærkt i løbet af 1919, og ved genforeningen var kursen på tyske mark vistnok helt nede på 10 kroner for hundrede mark. Der blev hele tiden spekuleret stærkt i den tyske mønt, nogle regnede stadig med en kommende stigning som følge af en eller anden ordning af det ny tyske riges pengevæsen. Efter 1920 viste det sig, at de tyske finans eksperter eksperimenterede med markens fuldstændige fallit, så vi oplevede dette mærkelige syn af tyske pengesedler, som lød på millioner og billioner mark, ja, jeg mener at have set sedler som der stod trillioner på.

Hjælpekassens udlån standsede ved genforeningen. Vi havde ikke haft brug for den garanti, vi havde i Jernfondet, der, efter hvad Kai Edv. Larsen meddelte i sin artikel her i bladet, var anbragt i danske værdipapirer.

Vor kontordame, som vi havde fælles med Nordslesvigsk Kreditforening, havde intet andet arbejde for Hjælpekassen end at modtage ganske enkelte lån, der blev tilbagebetalt af låntagere, som så deres fordel i at udnytte den meget lave markkurs. For langt det overvejende antal af udlån gjaldt dog, at de blev stående indtil de var helt værdiløse. På et bestyrelsesmøde i 1923 regnede vi ud, at Hjælpekassens ikke indfrieede marklån havde en kroneværdi af ca. 13 kr.

Det var vor hensigt at åbne Hjælpekassen for udlån i kroner, men kassen skulle beholde navn og karakter af »hjælpekasse«.

Da Kreditforeningen imidlertid havde til hensigt at likvidere, måtte vi se os om efter et eget kontor, som tænktes styret af et bestyrelsesmedlem. Imidlertid var de økonomiske forhold straks efter genforeningen så tålelige, at vi ikke mente det hastede.

Så var det katastrofen skete. Inden for Kreditforeningens medlemmer var der opstået splid om likvideringen. Nogle var stemt for en fortsættelse af foreningens virksomhed syd for grænsen. Den strid angik jo ikke hjælpekassen. Men ved en generalforsamling inden for Kreditforeningen, vistnok i 1922, blev dens bestyrelse styrtet ved en overrumpling. Denne revolution inden for Nordslesvigsk Kreditforening tog vi tre håndværksmedlemmer af Hjælpekassens bestyrelse ingen hensyn til. Vi mente stadig, at J. H. Schmidt og Refslund Poulsen var medlemmer af vor bestyrelse.

Imidlertid begik vi den store fejl, at vi ikke straks efter ændringen i Kreditforeningens bestyrelse ophævede vort samarbejde med denne. Vi mente, at det var tidsnok, når vi begyndte vort udlån i kroner, og de 300.000 kr. stod sikkert i Den sønderjydske Fond. Men vi tog fejl! Jeg fik en advarsel, vistnok fra Callø, som nu var direktør for »Sønderjyllands Kreditforening«, om, at der var ugler i mosen.

Jeg indkaldte til møde i bestyrelsen, hvor der blev udtalt formodning om, at den nye bestyrelse for Nordslesvigsk Kreditforening havde hævet et beløb af vore penge, der henstod hos sønderjysk fond. Da vi forlangte vore bøger m. m. udleveret af den ny bestyrelse for »Nordslesvigsk Kreditforening«, blev det nægtet af tilsynsrådets formand. Nogle af dem fandtes senere i en dårlig forfatning på Slotsvandmøllen i Haderslev.

Fra dette vort møde er i min besiddelse blot et udrevet blad af vor forhandlingsprotokol, vistnok slutningen af forhandlingerne med slutningen af mit indlæg. Forhandlingsprotokollen var maskinskrevet, og dette blad det ser sådan ud:

Side 232.

Kaufmann:

- - - stillet til hjælpekassens rådighed, og som vi (håndværkere, husmænd og næringsdrivende) havde tænkt os anvendt på en eller anden måde efter genforeningen.

Og at de to nye direktører handler uden at sammenkalde hjælpekasens bestyrelse !!!

Disse linier er jo sikkert en omtale af de 300.000 kr., som jeg hævder er vore penge, stillet til vor rådighed. Og de er en fortsættelse fra forrige side, og slutningen af min, formandens, slutningstale. Callø førte den dag protokollen, og ham skyldes de tre udråbstegn.

Mærkeligt nok er vor forhandlingsprotokol også borte, skønt denne side 232 og forudgående sider er skrevet, efter at »Nordslesvigsk Kreditforening«s papirer var forsvundne.

Landsarkivet i Åbenrå har henvendt sig til mig for at få Hjælpekassens protokol og statutter til opbevaring. Jeg har ikke kunnet finde dem.

Senere har Landsarkivet efterlyst Hjælpekassens og »Nordslesvigsk Kreditforening«s protokoller i dagbladene uden resultat.

På det af mig indvarslede møde blev jeg af Callø opfordret til at indvarsle til nyt møde, til hvilket også »Nordslesvigsk Kreditforening«s ny direktører blev stævnet. Kun én mødte. Han forklarede, at de havde fået penge udbetalt af sønderjysk fond til dækning af et tab de havde lidt ved Hjælpekassen. Han hævdede at Kreditforeningen havde 700.000 mark tilgode hos os. Dette passede godt nok, men de 700.000 mark var da kun som sagt 13 kroner værd.

Ved en ny sammenkomst hævdede en anden af »Nordslesvigsk Kreditforening«s bestyrelse, at vi var pligtige at tilbagebetale marklån hos dem til samme kurs, som marken havde, da den blev lånt! Det var en ganske uholdbar påstand. Men det er godt muligt, at vi ved de 300.000 kroners indsættelse i Sønderjysk fond til opbevaring har måttet afgive en erklæring om, at Hjælpekassen eller »Nordslesvigsk Kreditforening«s befuldmægtigede havde beføjelse til at hæve af de af os deponerede penge. Under hensyn til, at vi havde lånt mark af Nordslesvigsk Kreditforening og skyldte denne et beløb. Men efter min mening er det soleklart, at på det tidspunkt striden med de nye direktører i Nordslesvigsk Kreditforening opstod, skyldte Hjælpekassen ikke en rød øre til nogen.

Særlig under krisen i 1930 fortrød jeg, at vi ikke havde overgivet sagen til rettens afgørelse, da vi ved hjælp af disse penge kunne have støttet mange håndværkere, der led store tab på grund af tvangsakkorder. Betænkeligheder hos nogle af vore bestyrelsesmedlemmer ved at rejse en retssag mellem sønderjyder indbyrdes blev årsag til, at sagen henlagdes.

Men det ændrer intet ved den kendsgerning, at Hjælpekassen af 1918 er blevet modtaget med stor taknemmelighed af sønderjyske håndværkere og almuesfolk, og at den har afhjulpet megen nød, der skyldtes den store krig, som vi sønderjyder var tvunget ud i.

Th. Kaufmann.

Hjælpekassen under en anden synsvinkel

Hjælpekassen er et lidet behandlet kapitel i den sønderjyske litteratur. I Sønderjyske Aabøger, 1931, 1. halvbind, findes side 8–9 en omtale i en artikel af bankdirektør Chr. Hübbe, men ellers er man henvist til Marten Refslund Poulsens Erindringer, hvor der i bind II, side 57–59, findes et kapitel om Hjælpekassen, ligesom den omtales i kapitlet om Nordslesvigsk Kreditforenings endeligt. Efter denne fremstilling er planen om Hjælpekassen undfanget af Nordslesvigsk Kreditforenings direktion: J. H. Schmidt, Marten Refslund Poulsen og Viggo Boysen. De havde pengene til rådighed, men »Nordslesvigsk Kreditforenings pengemidler var indsamlet til jordkampen, så vi var ikke berettiget til at sætte dem i fare til brug for dette formål. Markkapitalerne var der, der manglede kun et mellemed, så de trængende kunne få dem. Vi planlagde en hjælpekasse og talte med H. P. Hanssen om det.« Og videre: »Oprettelsen skete på foranledning af og i tilknytning til Nordslesvigsk Kreditforening, der udførte det arbejde, Hjælpekassen medførte, under tilsyn og medhjælp af et nimandsudvalg ...«

Om forholdene inden for moderorganisationen Nordslesvigsk Kreditforening oplyser Refslund Poulsen, at oppositionen (Flensborgfolkene) var mødt så stærkt frem på generalforsamlingen den 11. marts 1921, at de kunne vælge nye medlemmer til tilsynsrådet i stedet for de efter tur fratrædende, hvorved flertallet skiftede, og på det følgende tilsynsrådsmøde den 22. marts vedtog man at afskedige Marten Refslund Poulsen som direktør, hvorimod de to andre fik lov til at fortsætte. Men J. H. Schmidt nedlagde sin direktørpost på tilsynsrådsmødet den 10. sept. 1921, og ligeledes nedlagde folketingsmand P. J. Refshauge sit hverv som formand for tilsynsrådet. Flensborgfløjen valgte derefter direktør L. Christensen, Haderslev Slotsvandmølle, til formand, og gårdejerne Chr. Skytt, Maugstrup, og P. G. Toft, Rangstrup til direktører. Det skete på nyt møde to uger senere. Uanset disse hændelser gav Refslund Poulsen de tre mænd det lov, at de var hædersmænd.

Fra Flensborgfløjen findes ingen samlet fremstilling af udviklingen indenfor Kreditforeningen og Hjælpekassen. Derimod er dens synspunkter kommet til udtryk i en række avisartikler, således i Haderslev Stiftstidende den 21., 23., 25., 27. og 29. aug. 1923, fremført især af Haderslevs borgmester, slotsvandmøller L. Christensen. Størst kildeværdi har artiklen den 25. august, hvori aftrykkes dels Hjælpekassens henvendelse til Sønderjysk Fond, dels overenskomsten mellem Sønderjysk Fond og Jernfonden

på den ene og Nordslesvigsk Kreditforening/Hjælpekassen på den anden side, ialt 7 paragraffer. Af § 7 fremgår, at »gældsbeviserne udstedes af Nordslesvigsk Kreditforening, G.m.b.H., og lånene bogføres under selskabets aktiver med særbetegnelsen »Hjælpekassens udlån«.« I § 6 står der, at »for at opnå lån må ansøgeren henvende sig til Nordslesvigsk Kreditforening«. Ifølge § 3 er det garantifondens bestemmelse »som den ansvarlige garantikapital at overtage risikoen for de lån, Nordslesvigsk Kreditforening og andre pengeinstitutter har ydet til Hjælpekassens formål«. § 4 foreskriver, at et eventuelt overskud ved afvikling af Hjælpekassen skal tilfalde Jernfonden og Den sønderjyske fond i forhold til de indskudte beløb. Ifølge § 1 forvaltes Hjælpekassen af Nordslesvigsk Kreditforening; tilsyn og forvaltning er lagt i hænderne på et nimandsudvalg, hvoraf Nordslesvigsk Kreditforening beslaglægger de fire poster (foruden de tre direktører, der er fødte medlemmer af udvalget, også husmandsmandatet). Håndværkernes økonomiske udvalg udpeger tre repræsentanter og bidragydende pengeinstitutioner to repræsentanter.

De bidragydende pengeinstitutter havde dog kun indbetalt 10–20.000 mark og stod som garanter i anden række.

Det er denne struktur, der er bedømt forskelligt af Flensborgfløjen og Åbenråfløjen. Borgmester L. Christensen betragter ikke Hjælpekassen som en selvstændig institution, men som et nimandsudvalg under Nordslesvigsk Kreditforening. Da det er Kreditforeningens direktører, der skal varetage foreningens interesser i udvalget, må mænd, der træder tilbage som direktører, automatisk anses for udtrådt af udvalget. Og da långivningen opfører, anser han også udvalgets virksomhed for afsluttet. Hjælpekassen, det vil sige udvalget, har ikke haft egne midler til disposition. »Sandheden er, at der aldrig har stået andre end Kreditforeningens midler til Hjælpekassens rådighed.« Hjælpekassen har aldrig skyldt Kreditforeningen noget, thi »intet lån er af Kreditforeningen ydet til Hjælpekassen, men til de enkelte låntagere, der har udstedt gældsbevis til Kreditforeningen som kreditor«.

Det springende punkt er, hvem der skal bære tabet ved markens fald i udlånstiden. Åbenråfløjen mente, at Kreditforeningen skulle bære tabet, Flensborgfløjen mente, at den risiko, garantierne burde overtage, ikke blot skulle omfatte enkelttab, men også det samlede valutatab ved disse udlån.

Hvor meget netop markkursen betød i hele dette forhold, viser Refslund Poulsens konkluderende bedømmelse af Hjælpekassen: »Forholdene gjorde, at den gjorde mere gavn, end man kunne have ventet. Ved den bragtes dens låntagere til at vente med at søge kronelån, indtil deres marklån kunne tilbagebetales med helt få kroner.« Lånets værdi lå med andre ord i, at det kunne betragtes som en foræring, og spørgsmålet var altså, hvem der skulle betale gaven.

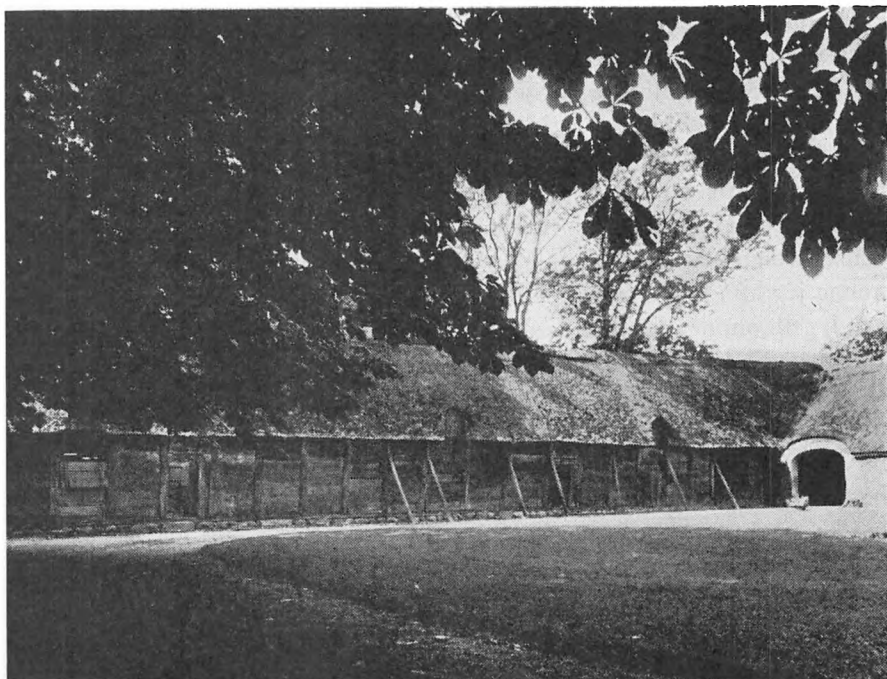
De omstridte bøger er omtalt i borgmester L. Christensens artikel i Haderslev Stiftstidende den 29. august 1923 således:

»Når udvalget nu siger, at jeg nægtede at udlevere »Hjælpekassens protokol«, da forholder sagen sig således: Mandag eftermiddag kom direktør Callø ned til mig på møllen og spurgte, om jeg havde noget imod at låne ham og udvalget Hjælpekassens regnskab, hvortil jeg svarede, at det vel var det korrekteste, at han herom henvendte sig til likvidatorerne. Callø bemærkede nu, at det omhandlede regnskab vistnok beroede hos mig. Hertil kunne jeg kun svare, at jeg aldrig havde set dette regnskab og heller intet kendte til, om det eksisterede. Det forholder sig således, at dengang Kreditforeningen lukkede sit kontor, blev næsten alle dens dokumenter udleveret til arkivet på »Folkehjem«. Hvad der blev tilbage, blev pakket i forskellige pakker, der atter nedlagdes i kasser. Disse kasser blev derefter på likvidatorernes anmodning sat ind på Slotsvandmøllens lager. Da jeg ikke har været med ved indpakningen, har jeg kun meget lidt kendskab til, hvilke sager der er tilbage. Dette meddelte jeg hr. Callø, og jeg nægtede ham på ingen måde at udlevere noget, men erklærede kun, at jeg ikke på stående fod kunne give mig til at gennemse de tilbageværende sager.«

Med hensyn til flertalsskiftet i Kreditforeningen i 1921 oplyses i Danskerens referat den 12. marts 1921, at Niels Skrumsager foreslog genvalg med akklamation af de otte tilsynsrådsmedlemmer, der skulle fratræde efter tur. H. D. Kloppenborg-Skrumsager derimod foreslog nyvalg for de fires vedkommende, idet han anbefalede valget af tre, der var Flensborg-mænd, samt P. Kaad, Vollerup. Kloppenborg-Skrumsagers forslag blev vedtaget med 124 stemmer imod 23. Ialt var repræsenteret 157 stemmer ved 80 tilstedeværende medlemmer. Men de uenige forslagsstillere var altså begge Flensborg-mænd.

I en efterfølgende polemik med Hejmdal henviste Danskeren den 29. marts 1921 til, at »da ledende Åbenrå-mænd udtalte, at foreningen ikke mere havde nogen interesse for dem, eftersom de anså dens opgave for løst, medens man fra modsat side ønskede at se tiden an og i alt fald ikke ville gå med til en øjeblikkelig likvidation, var det vel egentlig ret naturligt, at de, der var uinteresserede, også fratrådte«.

Den gamle bullade.

Tyrstrup præstegårdslade bevares

Siden den gamle bullade ved præstegården i Tyrstrup for nogle år siden blev hårdt medtaget i en storm, har man næret nogen ængstelse for den, idet en ny storm kunne få den til at ramle sammen. Man afstivede den med skråstivere ud i gården, og således blev den gengivet til den nye udgave af Tarp: Danmark, men her desværre med den forkerte betegnelse bulhuslade. Der kan være tale om en bullade, som her, eller om et bulhus.

Nu foreligger der imidlertid meddelelse om, at Det særlige Bygningssyn har bevilliget penge til at restaurere laden for. Det er foreløbig kun 30.000 kr. af de godt 100.000 kr., der skal til, men når det er Bygnings-synet, altså staten, der begynder en restaurering, så kan vi nok regne med, at man vil fortsætte, og at det betyder, at bygningen bevares for fremtiden.

Der er ikke mange af disse bullader tilbage uden for museerne, og laden i Tyrstrup er en af de smukkeste. Længden på 21,5 m er ikke usædvanlig, men bredden på 7 m og stolpehøjden på 2,60 m er store mål og gør den til en ganske statelig bygning. Bulplankerne har en bredde på 50–70 cm og taler deres tydelige sprog om, hvad skovene dengang rummede af egetømmer.

Det er ikke muligt at sige med sikkerhed, hvornår laden er opført. Traditionen siger, at det skete umiddelbart efter 1659, men det forekommer ikke umiddelbart sandsynligt, at man lige efter dette ulykkesår, hvor præsterne jo delte kår med bønderne i forarmelsen, skulle have rejst en bygning af disse dimensioner. Snarere kunne det, som for andre bulladers vedkommende, være sket et par årtier før, i de gode år i Chr. IV's sidste tid. Den sengotiske kølbue over døren beviser ikke noget, men ville passe dertil.

Det må hilses med tilfredshed, at vi nu beholder denne bullade, liggende på sit oprindelige sted, restaureret og befriet for sporene af de ombygninger, som en bullade let kommer ud for. Den kan heller ikke frakendes en turistmæssig betydning, eftersom den ligger ved den smukke spadsere sti fra Christiansfeld til Christina Friederica v. Holsteins grav i anlægget Christinero. Det var vel ikke udelukket, at en havearkitekt engang kunne øve sin kunst på denne lille park, så man fik et rigtigere indtryk af, hvad den engang har været.

H.N.

SAGT OG SKREVET

Haderslev amts museums årsberetning 1968 fortæller ikke blot om museets daglige arbejde og udstillinger, men også om de særlige opgaver, der løses, således undersøgelserne af Olmersdiget, udgravningen af den store, overpløjede grav i Vedsted (forevisningen af de afdækkede arealer trak ikke mindre end 5–600 interesserede til) og gravningerne ved Endrupskov.

Nogle fine guldfund er beskrevet, og endelig indeholder beretningen to meget læseværdige artikler. Stud. mag. Kirsten Agerbæks stykke om Hertug Hans den ældre er skrevet med særligt henblik på hans byggevirksomhed, og den indeholder mange gode detaljer, der viser forfatterindens fortrolighed med emnet. I fortsættelse af denne omtale af hertugen og hans bygmestre følger naturligt museumsinspektør Hans Neumanns »Hvor lå Hansborg slot?«, hvor slottets beliggenhed i forhold til Haderslevs gader i dag fremgår klart af en kortskitse. Så nu ved man, hvor spaden skal sættes i jorden, hvis man skal søge efter rester af Danmarks første og imponerende renæssanceslot.

»Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder« har udsendt sin femte årsberetning (1967/68), som vidner om megen aktivitet. Sammenligner man med den første årsberetning fra 1963/64 bemærker man ikke alene, at an-

tallet af ejendomme, som fonden har interesseret sig for, er fordoblet, så der nu kræves seks sider til regnskabsaflæggelsen mod tre for fem år siden; samtidig er balancen steget til tre gange så stort et beløb, til halvandet-hundredetusinde kroner, bag hvilket tal der dog skjuler sig de langt større summer, som man arbejder med. Blandt aktiverne bemærker den grundige læser, at posten for beholdninger af døre, sten m. v. er steget fra 1450 kroner til 22.400 kroner. Dette anselige lager af reparationsmateriale fortæller mere umiddelbart end tallene om den faktiske aktivitets stigning. Hæftets hovedartikel handler om den gamle købmandsgård »Soli Deo Gloria«, der nu med fondens hjælp er ombygget til skolecentral for Tønder amt.

Bog anmeldelser

Bibliografi for folkelivsforskere. Et udvalg ved Karsten Lægdsmand. Københavns universitets institut for europæiske folkelivsforskning.

Denne meget omfattende bibliografi er udgivet med særligt henblik på de materielle kulturprodukter og næringslivet først og fremmest til glæde for de studenter ved universitetet, som beskæftiger sig med det ret nye fag, der hedder materiel folkekultur. Det fremgår af indholdsfortegnelsen, hvad de registrerede bøger og artikler handler om, blandt andet: bygninger, indbo, klæde- dragt, mad og drikke, erhverv og handel. Blader man i bogen, der altså kun omfatter et udvalg af titler, føler man stærkt den mangel på tid, der præger ens dagligdag – hvor gerne man end ville læse i mange af de nævnte værker, må man på forhånd afstå fra de fleste. Men den, der søger det specielle, kan få gode ideer i bibliografien.

5,6 pct. af kommunerne i Landet Slesvig-Holsten har under 100 indbyggere, 12,7 pct. har mellem 100 og 200, og 37,4 pct. har mellem 200 og 500 indbyggere. I alt har 55,7 pct. under 500

indbyggere. Det er tysk rekord, og en kommunalreform er uundgåelig. Grundlaget er nu tilvejebragt i en diger betænkning, »Sachverständigen-Gutachten zur lokalen und regionalen Verwaltungsneuordnung in Schleswig-Holstein«, udgivet af indenrigsministeren i Kiel. Det sagkyndige udvalg går ind for bevarelsen af tredelingen Gemeinde – Ämter – Kreise (hvor Kreis svarer til det danske amt, medens det tyske amt er et mellemed, indskudt som erstatning for storkommune). Sammenlægning og effektivisering er parolen, også for amternes vedkommende. I Sydslesvig har udvalget foreslået en sammenlægning af Slesvig og Eckernförde amter samt af de tre frisiske amter Nibøl, Husum og Eiderstedt; man har altså foretrukket en ren vestlig løsning frem for et tværamt.

Også nord for grænsen vil mange kunne have nytte af den slesvig-holstenske betænkningens gennemgang af den kommunale strukturs historie og problemer. Og f. eks. omtalen side 174 af den slesvig-holstenske befolknings særprægede indstilling overfor den kommunale forvaltning er ikke kedelig.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A. Nielsen & Co. A/S
Nykøbing Falster

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelsslagteri**

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Tb. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

ORBESEN

Stormagasin

HADERSLEV

DEN NORDSLESVIGSKE

FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

KONTORMØBLER

P. J. SCHMIDT A/S

Vojens - Telefon (045) 4 12 26*

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerkole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 • VOJENS
